

Sürgündeki Hanedan

*Osmanlı Ailesinin
Cileli Asrı...*

EKREM BUĞRA EKİNCİ

BİRİNCİ KİTAP
SARAYDAN SÜRGÜNE

Birinci Kısım

SARAY PENCERESİNDEN...

OSMANLI HÂNEBANININ TARİHÇESİ

Aşiretten Devlete

Osmanlı Devleti 1231 senesinde Selçuklu ülkesinin Bizans sınırındaki Söğüt ve Domaniç havalisinde bir uçbeyliği olarak kuruldu. 683 senesi Ramazan ayı evâlinde (10-20 Kasım 1284) Selçuklu Sultanı'nın verdiği mülknâme ile havâli Osman Gâzi'ye yurtluk ve ocaklık olarak tevdi edildi.¹ Abbasî Halifesi ve Selçuklu Sultanı'nın yanı sıra Osman Gâzi adına da hutbe okundu; kâdı tayin edildi; sikke kesildi. Bunlar amme hukukunda hâkimiyet alâmetleri olarak kabul edilen hususlardır.

Evâil-i Şevval 688 (17-27 Ekim 1289) tarihinde Selçuklu Sultanı, o zamana kadar Kastamonu sipehsâlârı (büyük uçbeyi) Çobanoğulları'na bağlı bulunan Osman Gâzi'ye uçbeylerinin hâkimiyet alâmetleri olan tuğ, tabl (mehter) ve menşur (berat) gönderdi. Böylece Osman Gâzi, doğrudan Konya'daki Selçuklu Sultanı'na, dolayısıyla Anadolu'yu işgal altında tutan ve Tebriz'de oturan Moğol vâlisine (ilhâna) ve bu vasıta ile de Pekin'deki Moğol/Çin Kaanı'na tâbi oluyordu.

4 Cemâzilûlâ 699 (27 Ocak 1300) tarihinde Selçuklu Sultanı III. Alâeddin Keykubad'ın, Gazan Han tarafından hapsedilmesi üzerine

1 Yurtluk-ocaklık: Hâkimiyetin, bir bey ve ailesine ömür boyu ve irsi olarak verildiği beyliktir. Bey, toprak mahsulleri kirasını ve vergileri toplar. Karşılığında sultana asker verir veya vergi öder. Araziyi satamaz, bağışlayamaz, vakfedemez. İdari ve adli salâhiyetlere sahiptir. Tımar gibi bir hizmet karşılığı değildir ve geri de alınmaz.

eski Türk geleneğine uygun olarak serhad beyleri Osman Gâzi'ye biat etti. Sultan II. Abdülhamid zamanında Maarif Nezâreti bu hâdiseyi Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihi olarak kabul etmiştir. O zamanlar rûmî yılbaşı Mart ayında başladığı ve 699 yılı da 1299-1300 yılına tekabül ettiği için, yanlış olarak 1299 tarihi yayılmıştır.

Selçuklu uçbeylerinden olup, XIII. asır sonlarında Söğüt merkez olmak üzere kurulan Osmanlı Beyliği, kısa zamanda Batı Anadolu'ya hâkim oldu. 1356'da Rumeli'ye ayak bastı. Bu geçiş çok mütevazı başlamakla beraber, sonradan şiddetli Haçlı mukâvemetiyle karşılaştı. Fakat Osmanlılar, hepsini peş peşe hezimete uğrattılar. Böylece bu gâzi devlet, Rumeli'de sağlam bir şekilde yerleşti. Bu arada Anadolu'da yapılan ilhaklarla da devletin toprakları genişledi.

Türk tarihinde ilk defa olarak, Osmanlıların merkezî bir devlet sistemi ile meydana çıkması büyük bir siyasî yenilik oldu. Gerçekte Osmanlı hânedanı, diğer Anadolu beyleri gibi millî örf ve âdetlerini muhafaza ettiği halde, devletin bölünemez olduğunu kavramış, şehzâdelerin ve boy beylerinin siyasî hâkimiyete ortak olmalarına imkân vermemiştir. Fatih Sultan Mehmed, Anadolu beylerinin ve kendi içinde gelişen hânedanların geriye kalanlarını devleti sarsıcı rol oynamamaları için Osmanlı hizmetine alarak bertaraf etti; böylece merkezî otoriteyi daha da sağlamlaştırdı. İstanbul'u fethederek İslâm âleminde büyük bir itibar kazandı. Yayınladığı meşhur teşkilat kanunnâmesiyle, beyliği bir imparatorluk hâline getirdi. Torunu Yavuz Sultan Selim, Anadolu'daki Şîf-Safevî tehlikesini önledi. İslâm birliğini sağlayarak Müslümanların halifesi unvanını aldı. Sultan I. Süleyman'ın uzun süren saltanatı, Osmanlı tarihinin en yüksek ve kudretli devrini teşkil etti. Zamanında Türk siyasî hâkimiyeti Viyana'ya kadar ulaştı. Çıkardığı kanunlar ve adalete, hukuk devleti prensibine saygısı sebebiyle bütün dünyada Kanunî ve Muhteşem nâmıyla tanındı.

Adalet, liyâkat, ahlâk, maddî/manevî disiplin ve çalışma üzerine kurulan Osmanlı Devleti, XVII. asırdan itibaren iktisadî, siyasî ve askerî zaafa düşmeye başladı. Bu zaaf, ilim ve adalet hayatına

da sirâyet etti. Bu arada Anadolu’da çıkan ve memleketi perişan eden ekonomik temelli ve İran destekli Celâlî Ayaklanmaları’nı bastırmak için uzun yıllar büyük gayret ve masraf edildi. O sırada keşiflerle iyice zenginleşen Avrupa, ekonomik, askerî ve siyasî bakımdan ilerleme kaydetti. Avrupa yoluyla Osmanlı ülkesine de bol miktarda giren gümüş, fiyatları altüst etti. Gümüş Osmanlı akçesinin değeri düştü.

Devletin düştüğü zor vaziyetten kurtarılması için zaman zaman hükümdar ve devlet adamlarının giriştiği teşebbüsler, müsbet neticeler vermeye başladı. Ancak bilhassa ecnebi destekli darbe ve ihtilâller, bunların muvaffakiyete ulaşmasını engelledi. Bunun neticesi olarak askerî, siyasî ve adlî müesseselerde zaaf baş gösterdi. İç ticaret ve küçük sanayi durma noktasına geldi. Bu arada, Sicilya ve Endülüs’ten asırlarca sonra ilk defa Müslümanlarla meskûn topraklar elden çıkmaya başladı. İlk önce 1793 yılında Kırım Rusların eline geçti. Zamanla Fransız inkılâbının ortaya attığı milliyetçilik fikirleri, Osmanlı ülkesinde yayıldı. Gayrimüslim halklar birbiri ardına ayaklanarak istiklâllerini elde ettiler veya güçlü Avrupa devletlerinin tehdit vesilesi oldular. Zamanın hükümdarları, bu felâketli devrede, çökmek üzere olan devleti, birtakım ıslahat ve tedbirlerle bir asır kadar daha yaşatmaya muvaffak oldular.

Bu devrede, her sahada olduğu gibi, hukuk hayatında da çok mühim değişiklikler cereyan etti. Bu devre, Tanzimat adı verildi. Ancak imparatorluğun bu son asrı, çeşitli isyan ve ihtilâller, üç padişahın tahttan indirilmesi ve mühim askerî mağlubiyetlerle geçti. Hindistan, Kafkasya ve Türkistan gibi asırlık İslâm ülkelerini de işgal eden emperyalistlerin teknik gücü karşısında zamanın yegâne İslâm devleti olan Osmanlı İmparatorluğu mukavemet edemedi. 1877 Osmanlı-Rus Harbi neticesinde ülkenin mühim parçaları elden çıktı. Rejimini 1876 yılında Avrupa’nın anayasalı monarşilerine benzeten Osmanlı Devleti, 1908 yılından sonra tam manasıyla taçlı demokrasiye geçtiyse de, az müddet sonra İttihatçıların elinde tek parti diktatörlüğünün pençesine düşerek I. Cihan Harbi felâketine sürüklendi. Rumeli kaybedildi; buradaki Müslümanlar ekalliyete

(azınlığa) düştüler. 1918’de tekrar demokrasiye dönüldü ise de, çok sürmedi. Koca imparatorluk, ülkeleri, teb’ası ve müesseseleriyle tarihe gömüldü. 1922 yılında saltanat ve 1924 yılında da hilâfet kaldırılarak cumhuriyet ilan edildi. Eski Osmanlı İmparatorluğu topraklarında irili ufaklı pek çok devlet kuruldu. Bu devletler, bilhassa siyaset, idare, bürokrasi, hukuk, adliye, arazi, maliye ve maarif sahasında, halefi oldukları Osmanlı müesseselerini kısmen devam ettirdiler.

Hânedanın İtibarı

Eski Türk devletlerinde siyasî rejim monarşi idi. Bunların hükümdarlık alâmetleri “taht, otağ, tuğ, davul, sorguç” gibi şeylerdi. Hükümdar tuğunun tepesinde altından bir bozkurt başı bulunurdu. Halk, hakanın, siyasî hâkimiyetini Allah’tan aldığına inanırdı. Bir başka deyişle, ancak Allah’ın irade ettiği, seçtiği, yardım ettiği kimse hükümdar olabilirdi. Allah’tan gelen siyasî hâkimiyete, *kut* denir. Hanın, muayyen bir hânedandan inmesi gerekirdi ki bu hânedan *Açınaoğulları* hânedanı olarak bilinir. Bozkurt (Aşına), pek çok eski Türk efsânesinde yer alan bir unsurdur. Oğuz Kağan destanına göre, Oğuz Han’ın çadırına giren bir ışığın içinden gök renkli, gök yeveli bir bozkurt çıkmış ve seferlerinde ona kılavuzluk etmiştir. Göktürklerin Bozkurt destanına göre, düşmanlar tarafından ailesi öldürülerek ormana terk edilen Göktürk prenslerinden birini, dışı bir kurt emzirerek büyütüştür. Uygurların Türeyiş destanında da, hakanın güzel kızının bir bozkurtla evlenmesinden ve Uygurların bu birleşmeden türediği anlatılır. Bu kurdun adı, Moğolca aşına, Türkçe bozkurttur. Kurt kültüründe, Moğol tesiri aşikârdır. Çünkü kurt, koyunların düşmanı olmak itibarıyla, aslında Türk kültüründe yeri olması beklenen bir hayvan değildir. XX. asır başlarında doğan Türkçülük cereyanıyla, bozkurt yeniden bir sembol olarak kullanıldı. Cumhuriyet’in ilk yıllarında para ve pullarda yer aldı.

Selçuklular ve Osmanlılar bu hânedandan iner. Osmanlı Devleti’nde padişah olma hakkı, Osmanoğulları hânedanının erkek mensuplarına aittir. Bu, hakanın ancak Açınaoğulları deni-

len muayyen bir sülâleden olabileceği şeklindeki eski Türk siyasi telâkkisinden gelen bir anayasa geleneğidir. Tarihin çeşitli devirlerinde padişahlar ihtilâllerle tahttan indirilmiş; ancak yerine başka bir aileden padişah getirmeyi kimse tasavvur bile etmemiştir. Çünkü halkta, ancak bu hânedandan gelen hanın meşru olduğuna dair bir inanç vardır. Tarihte bu soydan gelen bir hânedana sahip bulunmayan Türk kavimlerinin ömrü uzun olamamıştır. Nitekim 1808’de Topkapı Sarayı’nı basarak Sultan III. Selim’i öldüren şakiler, veliahd dairesine geçip Şehzâde Mahmud’u da öldürmeye kast ettiklerinde tereddüde düştüler. Padişahın çocuğu olmadığı için, hânedanın bu yegâne erkek mensubunu öldürmek, devletin geleceğini tehlikeye atmak demektir. Bir anlık tereddütten sonra, “Gerekirse Esmâ Sultan’ı padişah yaparız,” diyerek yollarına devam ettiler. Kadının padişahlığı hukuken mümkün olmadığı halde böyle söylemeleri, Osmanlı hânedanından başkasının tahta müstehak görülmediğini gösterir. 1924 tarihli sürgün kanununa, sultanların, hatta sultan çocuklarının da dâhil edilmesi, bu geleneği hatıra getirmektedir.

Sahabe devri müstesna olmak üzere, Osmanlıların, İslâm ve Türk tarihinin en parlak sayfalarını yazdığına şüphe yoktur. Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan 60 sene evvel Şam’da vefat eden ve manevî keşifleriyle tanınan Muhyiddin Arabî’nin,

“İnne aslahâ’ d-düveli ba’ de’s-sahâbeti ed-Devletü’l-Osmaniyye
Ve lâ inkırâza ilâ yevmi’l-hatmi ve’l-kıyâme”

(Sahabeden sonra en sâlih devlet Osmanlı Devleti’dir ve kıyametin zuhuruna kadar yıkılmaz) sözü meşhurdur. Bu beyit, yakın zamana kadar Yıldız Hamidiye Câmii girişinde asılı idi.

Yılmaz Öztuna der ki: “Osmanlı hânedanı, cihan tarihinin en büyük hânedanı idi. Parça parça olan Anadolu’yu 1,5-2 asır içinde birleştirmişlerdi. Ayrıca en az 11 ilimiz, Osmanoğulları tarafından Bizans’tan fethedilerek Türk yapılmış ve ebedî olarak Türkiye’ye katılmıştı. Üstelik padişah, dünya Müslümanlarının başı idi.”² Osmanlılar, hazıra konan değil, devlet kuran hânedanlardandırlar.

2 Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, 8/90.

Hristiyan Avrupa'nın en büyük ve en eski hânedanı sayılan Capet sülâlesi, Osmanlılardan 3 asır eskidir. Bugünkü Fransa'yı kuran ve ona karakteristiğini veren onlardır. Bununla beraber Birleşik Fransa'yı kurmaları, 7 asır sürmüş iken, Osmanlılar, Selçuklu devrindeki Anadolu birliğini bir buçuk-iki asır içinde tamamlamışlardır. Bunun sebebi, bilhassa ilk üç asırdaki Osmanlı hükümdarlarının bir seriden çıkmış gibi art arda istisnasız deha derecesinde bulunmalarındır; Capet hânedanında ise dehâ sahibi hükümdar azdır.³

Sultan Hamid devri sadrazamlarından Avlonyalı Ferid Paşa'nın şu sözünün burada yeri geldi: "Osmanlı İmparatorluğu, 600 yıllık bir hânedanın eseridir. Bütün dünyaca tanınmış, hürmet görmüş, takdir edilmiştir. Hârice karşı prestiji de buradan gelir. Onu sarsmak, onu küçültmek kimsenin hakkı değildir. Bir devlet, prestiji ile yaşar. Bunu kurmak için de yıllar, asırlar lâzımdır."⁴

Türk Mezarı

Osmanlı hânedanının kat'i bilinen en eski atası Ertuğrul Gâzi'dir. Hânedan ve devlet, Ortaçağ teâmüllerine uygun olarak, bunun oğlu ve devletin ilk hükümdarı sayılan Osman Gâzi'nin adıyla anılmıştır. Tarihî an'anelere göre, Osmanlı Devleti'ni kuran Kayı boyunun Karakeçili aşireti, X. asırda Selçuklularla beraber Horasan'ın Merv ve Mahan muntikasına inmiştir. Malazgirt Harbi'yle batıya gelip, Anadolu'nun fethine iştirak etmiştir. Aşiretin beyi Kaya Alp, Artukoğulları'na tâbi bir bey olarak Ahlat'a yerleşti. Harzemşahlar'ın yaklaşması üzerine, aşiret halkı, yurtlarına geri dönmek istedi. Kaya Alp'in yerine geçen oğlu, bunu kabul ederek, halkıyla beraber güneye yöneldi. Fırat Nehri'ni geçmek üzere atını sürdü; ancak ölü yar idi; suya kapıldı. Kendisini vefat ettiği yere, Suriye'de Ca'ber Kalesi eteklerine defnettiler. Buraya Mezâr-ı Türk (Türk Mezarı) denir. Takriben 1227'de cereyan eden bu hâdise üzerine, iki oğlundan Sungur ve Gündoğdu bir kısım

3 Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hânedanlar*, C.V, s. 234, 298.

4 Samih Nafiz Tansu, *Madalyonun Tersî*, Anlatan: Sadrazam Avlonyalı Ferid Paşa'nın oğlu Celâleddin Paşa (Velora), s. 87.

aşiret halkı ile geri döndüler. Ertuğrul ve Dünder adlı diğer ikisi, tarihi bir karar vererek kaldılar. 400 çadır (hâne) halkı ile Pasin Ovası'ndaki Sürmeli Çukur'da yurt tuttular. Bilahare Ankara, ardından da Eskişehir'e hicret edip; Selçuklu Sultanı tarafından Söğüt ve Domaniç'e uçbeyi olarak yerleştirildiler.

3 kıtayı tutan 6 asırlık imparatorluğun atası, bu şanlı şehidin adı nedir? Osmanlı tarihçilerinin Şükrullah, Oruç Bey, Âşıkpaşazâde, Neşri gibi ekserisi Süleyman Şah olduğunu söylerken; Enverî, Karamanî Mehmed Paşa gibi nisbeten daha eskiler, Gündüz Alp ismini verir. Anadolu'yu Türklere yurt yapıp, Anadolu Selçuklu Devleti'ni kuran; Antakya'yı fethettikten sonra 1086'da Suriye'deki bir muharebede şehid düşerek Halep kapısına defnedilen Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın parlak ismi ile karıştırıldığını düşünenler vardır. Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan da Musul dönüşü Fırat'ta boğulmuştu. Netice itibarıyla Mezâr-ı Türk'te yatan zât, Ertuğrul Gâzi'nin babasıdır. Ancak isminde ihtilaf vardır. Bu ihtilaf, Gündüz Alp'in İslâmî isminin Süleyman Şah olduğu söylenerek giderilebilir. Zira Türkler Müslüman olduktan sonra, hem an'anevî Türk isimlerini, hem de İslâmî bir ismi beraber taşımışlardır: Abdülkerim Satuk Buğra Han; Davud Çağrı Bey, Muhammed Alparslan gibi.

Osmanlılar, Türk Mezarı'na kıymet vermişler; hatirasını yaşatmışlardır. 1918'de Suriye, düşman işgaline uğradıktan sonra bile, henüz Osmanlı Devleti ismen de olsa yaşadığından, 1921'de Fransa ile imzalanan ve Suriye hududunu çizen Ankara İtilâfnâmesi'nde, Süleyman Şah Türbesi üzerindeki Türk hâkimiyeti Fransızlar tarafından tanındı. Metnin 9. maddesi şöyledir: "Sülâle-i Osmaniyye'nin müessisi [kurucusu] Sultan Osman'ın büyük pederi Süleyman Şah'ın, Ca'ber Kalesi'nde kâin ve Türk Mezarı nâmıyla ma'ruf merkadi [kabri], müştemilâtıyla beraber Türkiye'nin malı olarak kalacak ve Türkiye orada muhafızlar ikâme ve Türk bayrağı keşide edebilecektir." Lozan'da da bu hüküm teyid olundu. O zamandan beri Türk toprağı sayılan Süleyman Şah Türbesi'nde Türk bayrağı dalgalanır ve bir müfreze asker beklerdi. Yavuz Sultan Selim'den kalma Selçuklu tarzı türbe, Sultan Hamid tarafından tamir edilmiş-

tir. Türbede üç sandukadan ortadaki Süleyman Şah'a, diğer ikisi oğlu ve aileden birine aittir. Suriye müstakil olduktan bir müddet sonra iktidarı ele geçiren Baas rejimi, Osmanlı izlerini silme gayesi çerçevesinde; 1966'da inşasına başlanan Tabka Barajı altında kalacağı için, türbeyi Haleb'e bağlı Karakozak köyüne taşıdı. Daha sonra Teşrin Barajı suları altında kalmaması için de tahkim edildi. Nihayet 2015'teki iç savaş sırasında Türkiye hududuna yakın bir yere naklolundu.

Tarihçiler, Ertuğrul Gâzi'nin soyunu, Oğuz Han'a, Hazret-i İbrahim'e, hatta Hazret-i Muhammed'e kadar götüren şecereler tertip etmişlerdir. En kabule şayan olanı, hânedanın Oğuzların Kayı boyundan Karakeçili aşiretine mensup bulunduğu; ancak Kayaalp oğlu Süleyman Şah, nam-ı diğer Gündüz Alp'ten öteye bütün isimlerin, şüpheli olduğu istikametindedir. Böyle bile olsa, 800 seneyi aşkın ömrüyle, tarihin yaşayan en eski hânedanlarından biri olma şerefine bir hâlel gelmez.

Osmanlı ve Kureyş

Mısır'ı fethi üzerine, burada sembolik olarak halife sıfatı taşıyan Abbasî ailesinden III. Mütevekkil'in halife sıfatını Yavuz Sultan Selim'e devretmesi ve Mekke Şerifi'nin biat edip uhdesindeki mukaddes emanetleri tevdi etmesiyle Osmanlı padişahları artık Müslümanların halifesi unvanını da taşımaya başladı.

XIX. asır sonlarında İngiltere, emperyalist politikası gereği, halifelüğün, Müslüman âlemindeki rolünü zayıflatmak maksadıyla, Osmanlı padişahlarının Kureyş kabilesinden olmadıkları için meşru halife sayılmayacağını iddia etti ve buna dair propagandaya girişti. Başta Arab ulemâsı olmak üzere zamanın entelektüelleri, halifelik için Kureyşiliğin şart olmadığına hükümleri delil göstererek bu oyuna karşı çıktılar. Hatta Arap ulemâsı ve tarihçilerinden Osmanlı hânedanının Ehl-i Beyt-i Nebevî'den olduğunu, iddia edenler bile oldu. Daha Sultan IV. Mehmed devrinde, Mısır'da Şeyh İbrahim bin Âmir el-Ubeydî el-Mâlikî'nin yazdığı, *Kitabü Kalâidi'l-Ikyân fi Mefâhiri Devleti Âli Osman* isimli eser buna bir misaldir. İbni Iyas,

Makrizî gibi bazı eski tarihçilere dayanarak Osmanlı hânedanının Kureyşîliğini ispata çalışır. 1886’da vefat eden Mekke-i Mükerrreme Müftüsü Seyyid Ahmed bin Zeynî ed-Dahlân da tarihçi Sincârî ve Osmanlı tarihçilerinden Bahîrullah Efendî’yi kaynak göstererek aynı iddiayı tekrarlar. Hânedanın atasının Hazret-i Osman soyundan gelip, fitne devrinde Türkler arasına sığınarak kurtulan ve Kayı aşiretinin başına geçirilen bir genç olduğunu nakleder.⁵ Erken devir tarihçilerinden Enverî, Osmanlı hânedanın Hüseyinî olduğunu söyler.

Osman Gâzi’nin kayınpederi Şeyh Ebebâli’nin Haleb’den Karaman’a, buradan da Bilecik’e gelmiş bir seyyid ailesinden olduğu rivayeti vardır. Germiyan Beyi Süleyman Şah’ın kızı ve Çelebi Sultan Mehmed’in annesi Devlet Hatun, Osmanlı hânedanına Kureyş nesebini taşıyan şahsiyettir. Bunun annesi Mutahhara Hatun, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî’nin oğlu Sultan Veled’in kızı idi. Sultan I. Mehmed ve kardeşlerinin ‘çelebi’ diye anılması buradan gelmektedir. Çünkü Mevlânâ soyundan gelenlere böyle denir. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Hazret-i Ebu Bekr’in 12. torunudur. Ayrıca anne ve nine cihetlerinden soyu, İbrahim bin Edhem yoluyla Hazret-i Ömer’e; İmam Serahsî yoluyla Hazret-i Fâtıma’ya, böylece Hazret-i Peygamber’e ulaşır.

PADİŞAHLAR KİMİNLE EVLENİR?

Hükümdar ailelerinin evliliği her zaman ve her yerde mühim bir mesele teşkil etmiştir. Ekseriya siyasî sebeplerle ve memleket menfaati için kendilerini feda ederek, bazen mutsuzlukla bitecek evlilikler yapmışlardır. Avrupa’da asiller ancak kendi sınıflarından biri ile ve hükümdarın iznini alarak evlenebilirdi. Aksi takdirde bu evlilik hukuken muteber olmakla beraber morganatik sayılır; bu kimse ve çocukları taht üzerindeki haklarını kaybeder.

Osmanlı padişahları, Kanunî Sultan Süleyman’a kadar umumiyetle Anadolu beyliklerinden kız alıp vermiş; bazen Hristiyan komşu devlet prensesleriyle de siyasî evlilikler yapmıştır. Şer’î hukukta Müslüman bir erkek, Ehl-i kitap [Yahudi ve Hristiyan] bir

5 ed-Devletül-Osmâniyye mine’l-Fütühâti’l-İslâmiyye, Kâhire 1888, s. 109-110.

kadınla evlenebilir. Böyle evlenen ilk padişah Orhan Gâzi'dir. İki Bizans prensesi ve bir tekfur kızıyla evlenmiş; Murad Hüdâvendigâr, Müslüman olan tekfur kızı Nilüfer Hatun'dan doğmuştur. Murad Hüdâvendigâr Bulgar; Sultan Yıldırım Bâyezid ve Sultan II. Murad Sırp kralının; Sultan Fatih Mora despotunun kızlarıyla evlenmiştir. Ayrıca Yıldırım Sultan Bâyezid Germiyan ve Aydınolu, Çelebi Sultan Mehmed, Sultan Fatih ve Sultan II. Bâyezid Dülkadir, Sultan II. Murad İsfendiyar prensesleriyle, Yavuz Sultan Selim ise Kırım Hanı'nın kızıyla evlenmiştir. Yıldırım Sultan Bâyezid, Germiyanlı Devlet Hatun ile evlenirken tantanalı bir düğün yapılmış; bütün beyler düğüne çağırılmıştı. Gelin hanım Kütahya, Tavşanlı, Emet ve Simav'ı çeyiz olarak getirmişti.

Zamanla Balkan ve Anadolu beylikleri ortadan kalktı. Osmanlı hânedanından başka bir aristokrasinin teşekkülüne imkân vermek istemeyen padişahlar, küçük yaşta saraya alınıp yetiştirilen câriyelerle evlenmeyi tercih etmeye başladı. Padişahlar böylece hem saray terbiyesiyle yetiştirilen güzel, zeki ve iyi huylu kızlarla evlenmiş; hem de bazılarının padişaha hısımlık yoluyla devlet içinde nüfuz kazanmalarının önüne geçmiş oluyorlardı. Klasik devirde hür kadınla evlenen iki padişah vardır: Sultan Genç Osman ile Sultan İbrahim. Talihin ne cilvesidir ki ikisi de taht ve canını kaybetmiştir.

Şer'î hukukta, şartları hâiz bir erkek en fazla dört hür kadınla evlenebilir. Câriyelerle evlenmekte ise bir sınır yoktur. Bu câriyeler padişahın mülkü olduğu için, ayrıca nikâh da kıyılmaz. Câriyeden çocuk doğduğu zaman statüsü değişir ve ümmü veled [çocuk annesi] olur. Efendi ölünce, hürriyetini kazanır. Çocuk ise hür doğar.

Padişah hanımlarına Sultan Kanunî devrinden itibaren bir asır boyunca **haseki** denilmiştir. Aslı Farsça hâssagi [yakın dost] veya Eski Türkçe has-eke [has yenge] gelir. Bunların daha ziyade padişaha çocuk veren hanımlar olduğu anlaşılıyor. XVII. asır sonundan itibaren bu hanımların ilk dördüne padişah tarafından **kadın efendi** unvanı verilmiş; sonraki dördüne de **ikbal** denilmiştir. Bazen bu sayının üzerine çıkmış da olmuştur. Bunların dışındaki padişah

câriyelerine **gözde** veya **odalık** denirdi. Bu unvanları padişah dilediği hanımına verir ve geri alabilirdi. Birisi ölür veya boşanırsa bir başkası onun yerine geçirdi.

İlk zamanlar saray câriyeleri Balkan asıllıydı. Sonra güzelliğiyle meşhur Ukraynalıların sayısı arttı. Bu kızlar harp ganimetlerinden padişahın hissesine düşer veya ecnebi hükümdarlarca hediye edilirdi. Bir kısmı haremde hizmet eder, bir kısmı padişah hanımı olmak üzere yetiştirilirdi. Fetihlerin azaldığı devirlerde Kırım Hanı'nun esir alıp İstanbul'a hediye gönderdiği câriyeler saraya alındı. Fetihler tamamen durunca da esir tüccarlarından istifade edildi. XIX. asırda sarayda artık Kafkasyalı câriyeler ekseriyetteydi. Bu devirde aslı hür olma ihtimaline karşı câriyelerle ihtiyaten 'nikâh-ı tenezzühî' kıyılıyordu. İslâmiyet, ırk yerine din kardeşliği esasını koyduğu için başka ırklardan kadınlarla evlenmekte beis görülmemiştir. Bu kadınların hepsi sarayda Müslüman-Türk terbiyesiyle yetişmiş; dindarlıkları ve hayır-hasenatları dillere destan olmuştur. Kaldı ki nesep ilminin kaidesine, soy esas itibarıyla babadan devam eder.

Sultan Abdülmecid zamanında köle ticaretinin yasaklanmasıyla câriye sayısı çok azaldı. Bunun üzerine Anadolu'ya hicret etmiş olan Kafkasyalı ailelerin kızları küçük yaşta saraya alınıp terbiye edildi. Ama bunlar hür olduğu için artık nikâhla alınıyor ve dört kadın sınırına dikkat ediliyordu. Padişah yeni bir hanımla evlenmek isterse, bunlardan birini boşardı. Ama bu kadın, hele çocuğu varsa, saraydan ayrılmayıp dairesinde oturur, rütbesini de kaybetmezdi. Şehzâde anneleri dul bile olsalar başkasıyla evlenemezlerdi. İleride padişah olacak birisinin üvey babası ve üvey kardeşleri olması düşünülemezdi.

Padişahla evlenecek kız ve câriyelerin seçimi, harem reisi olan vâlide sultana aittir. Kendi dairesinde hususi terbiye ettiği kızlardan uygun gördüğünü oğluna takdim eder. Sarayda çok çocuk doğması hânedanın devamı için arzu edilen bir şeydir. Padişahın harem câriyeleriyle alâkası büyük bir ciddiyet içinde cereyan eder. Bu kızlarla oturup zevk ve safa yapması meşrudur; ama vâki değildir. Hele câriyeleri yola dizip istediğinin önüne mendil atması, çıkarıl-

çıplak soyup havuzda oynatması, sonra da seyrederek eğlenmesi gibi hâdiseler, Batılı roman yazarı ve ressamların uydurmasıdır. Gerçi câriyeler hür kadınlar gibi başlarını kollarını örtmeye mecbur değildir. Ama birbirlerine ve başkalarına karşı geri kalan yerlerini örtmeleri gerekir. Bununla beraber Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar, harem halkı ve câriyeler şer'î tesettüre dikkat ederek, tam ferace ile sokağa çıkarlar; haremağaları da bunlara refakat ederdi.

Padişah hareme gelmeden evvel, haremağası teşrif-i hümâyunu haber verir; herkes dairesine çekilir, yol üzerinde kimse kalmazdı. Hatta Sultan III. Osman'ın, yürürken ses çıkarsın da herkes padişahın geldiğini anlayıp çekilsin diye pabuçlarının altına demir ökçe çaktırdığı söylenir.

Nazar-ı hümâyuna kavuşup padişahla evlenen kız büyük bir talihe kavuşur. Çocuğu olur, hele oğlan doğurursa statüsü değişir. Kendisine tahsis edilen dairede hizmetkârlarıyla yaşar. Ancak bunların padişah üzerinde vâlîde sultan gibi nüfuzu yoktur. Sultan Kanunî'nin çok sevdiği hanımı Hürrem Sultan'ın tesirinde kaldığı mübâlağa edilmiştir. Padişahın gönlünü başka birinin çalması da muhtemeldir. Ancak câriyeler çok iyi yetiştirildiği için buna her zaman hazırlıklıdır. Kıskaçlık tabii olmakla beraber, sarayda ayıp karşılanırdı. Padişah hanımları birbirine 'hemşire' veya 'yoldaş' diye hitap ederdi.

Padişahların zevcesiyle beraber yemek yemesi, uyuması pek vâki değildir. Bazı padişahlar hanımlarından birine çok bağlanmışlardır. Meselâ Sultan İbrahim, Hadice Terhan ve Sultan II. Abdülhamid de Müşfika Kadınefendi'ye çok düşküdü; zamanının çoğunu bu gözdesiyle geçirirdi. Geceyi padişah ile geçirecek hanıma, padişahın hususi hizmetinde bulunan hazinedar câriyeler tarafından haber verilir. Sultan Hamid, bir zevcesini ziyaret edeceği zaman, evine giden alelâde bir efendi gibi, zevcesinin ikamet ettiği daireye gider; bazen yemeğe kalır, sonra da kendi hünkâr dairesine dönerdi. Son zamanlarda, zevcesini kendi dairesine çağirtmayı âdet edinmişti. Sultan Hamid, son zamanlarda yemeklerini âdet hilâfına zevcelerinden Müşfika Kadınefendi veya Nâciye İkbâl ile yerdi.

Saraya alınan câriyeler, haremde muhtelif dairelerinde, hazinedar, çeşnigir, çamaşır, ibrikdar, berber, kahveci, kilerci, kutucu [vestiyer], külhancı [hamamcı], vekil, kethüdâ, kâtime ve hastalar ustasının her birinin maiyetinde hizmet eder. Muayyen bir zaman sonra, saray akademisinde devlet adamı olmak üzere tahsil gören enderun ağalarından biriyle evlendirilerek 'çırak edilir'. Evlenmeyenler, sarayda kalıp terfi eder; kalfalığa, nihayet ustalığa yükselebilir. Bunların üst rütbeli ve nüfuzlu, hazinedar ustadır. Valide sultan haremde başı ise, hazinedar usta onun muavini, hatta haremde fiilî reisidir. Padişahın 4 mühründen biri hazinedar ustada bulunur. Maiyetinde 20 kadar hazinedar vardır. Bunları padişah seçer. Padişahın hususi dairesindeki hizmetini görür; emirlerini yerine getirir; mesajlarını iletir; merasimleri tanzim ederler. Gece de nöbetleşe vazife yaparlar. Her gerektiğinde padişahın huzuruna girebilen ender şahsiyetlerdendir.

Padişahın bu câriyelerden birini haremde, bahçede veya başka bir yerde görüp beğenmesi de mümkündür. Şehzâdelerin kendi dairesinde câriyeleri vardır. Padişah olunca haremde bunlardan kurar; eski padişahın hareminden de isteyenleri alır, geri kalanları eski saraya taşınır. Âdile Sultan gibi bazı sultanların yetiştirdikleri câriyeler de Sultan Mecid ve Sultan Hamid gibi padişahlar tarafından tesadüfen görülüp hareme alınmıştır. Saraya geldiklerinde câriyelere Dilfirib, Nâzikedâ, Gülruh, Mihrişah, Perestû gibi âhenkli isimler verilir. Hemen hepsi fiziken güzel, seçme hanımlardır. Güzel okuyup yazar, dikiş-nakişta mahir, edebiyattan anlar, şiir yazar, çok nazik ve vakur, oturmasını kalkmasını iyi bilir, güzel konuşur. Ecnebi lisan öğrenenler de çoktur. Son zamanlarda Osmanlı sarayında gerek padişah, gerek şehzâde, gerekse padişah eşlerinin maiyetindeki hanımların çoğu Fransızca konuşup okuyabilirdi. Padişah haremde tanyanlar ve sarayı ziyaret eden ecnebi misafirler hayranlıklarını gizlememişlerdir. Saraydaki câriyelerin gündelikleri vardır. Ancak masrafları olmadığı için bunu biriktirir, hayır ve hasenatta kullanırlar.